

De nutteloze helden

10 mei 1940. Duitsland valt België binnen. Het begin van de Acht-tiendaagse Veldtocht en meteen van Wereldoorlog II. Frankrijk, dat met Engeland borg staat voor de Belgische neutraliteit, stuurt ter verdediging van de linie Franse grens-Waver, drie tirailleurskorp-sen. Die zijn heel handig in Noord-Frankrijk gelegerd, maar bestaan niet uit Fransen. Wel uit Marokkanen. Veelal straatarme Berbers en dus makkelijk geron-selde 'vrijwilligers' (Marokko was toen een Frans protectoraat). Ze komen terecht in het Waalse stadje Gembloux, waar de spoorlijn Brussel-Namen als frontlijn fungeert. Op 13 mei begint de slag. Drie dagen later zijn de Duitsers (voor even) teruggedreven, maar van de 2300 ingezette Marokkanen blijven er maar vijftig over. Zij verdwijnen met de doden tussen de plooiën van de geschiedenis. Meer dan zestig jaar later zijn ze nog nauwelijks terug te vinden in zowel de Belgische, Franse als Marokkaanse geschiedenisboeken. Waarom zouden ze trouwens? Voor België waren ze Fransen, voor Frankrijk goedkope huurlingen en voor Marokko handlangers van een zo goed als koloniale mogendheid.

Gembloux, het stuk dat Sam Touzani en Ben Hamidou in de KVS/de bottelarij (en dus midden in een migrantenwijk) neerzetten, steunt op eigen onderzoek en getuigenissen van overlevenden. Het is tevens het product van een schrijverscollectief en heeft in de eerste plaats tot doel die miskende gastsoldaten uit de vergetelheid te halen. In bijkomende orde refe-

reert het echter ook aan vandaag: Marokkanen worden met meer succes afgeschilderd als tuig dan wel als helden (in beide gevallen tegen wil en dank).

Om dat alles over te brengen, gaan de makers van de voorstelling heel omzichtig te werk. Of dat te maken heeft met hun benadering van het theatermedium, de omstandigheden waarin de voorstelling werd gemaakt, het door henzelf enigszins als heikel beschouwde thema, of de gevoeligheden van het zowel in- als uitheemse doelpubliek, is daarbij niet geheel duidelijk.

De voorstelling begint als een soort *conférence*. Touzani is bekend als *stand-up comedian* (cf. zijn recente *One Human Show*). Hijzelf en zijn medespeler Hamidou verschijnen dan ook als regelrechte entertainers – allebei netjes in jeans plus colbertjasje – en richten zich direct tot het publiek. Het tweetal debiteert wat onliners en vergaapt zich aan het decor. Dat bestaat uit een immens driehoekig speelveld, bedekt met linoleum en afgebakend door twee elkaar in de verste hoek rakende wanden, alles in zandkleur. Het biedt gelegenheid tot wat steekjes onder water aan het adres van de Vlaamse cultuurwereld ('Je ziet waar het geld zit.') maar dit gespreksonderwerp wordt even later ingeruild voor de ontstaansgeschiedenis van het stuk en de geschiedenis *tout court*. Nog een stap verder, wordt dat verhaal theater. Touzani speelt daarin bijna uitsluitend de rol van Moktar, een jonge Berber die zich omwille van zijn precare levensomstandigheden, het gewicht van zijn familie,

de opportunistische oproep van de toenmalige Marokkaanse koning en de bepaald onzachte druk van de plaatselijke gezagsdragers, laat inlijven bij het Franse leger en onverwachts in 'Djembloeks', België, terechtkomt.

Ben Hamidou neemt de meeste andere rollen voor zijn rekening: de moeder, het jeugd vriendinnetje, de wijkoverste, de generaal, Moktars frontmakker en uiteindelijk ook Wilfried. Dat is een Vlaming die de makker in kwestie op het slagveld redt van de dood en hem later nog eens ontmoet in een Duits krijgsgevangenenkamp. Op het einde van het stuk keren beide Marokkanen heelhuids terug naar hun land. Moktar trouwt met iemand anders dan zijn jeugdliefde en de voorstelling wordt afgerond met een hilarische Berberversie van de *Marseillaise*.

Ondanks de tragiek van het verhaal, is de toon van het stuk zeer licht en het spel doorgaans komisch. Rolwisselingen worden aangegeven door van houding, accent of taal te veranderen, wat bijna per definitie een karikaturaal effect sorteert. De vormelijk milde, maar inhoudelijk toch wel spitse vorm van spotternij die daarmee gepaard gaat, neemt – net als in Touzani's vroegere werk – in eerste instantie de Marokkanen zelf op de korrel.

De tekst wordt gezegd in het Frans, occasioneel ook in het Nederlands (met geprojecteerde vertaling in beide richtingen) en heel af en toe in het Berbers. Het Frans is niet vrij van literaire ballast. In de verhalende passages haalt fraai geschreven tekst het daardoor een beetje op dramatische pertinentie. Het Nederlands klinkt dan weer wat te modern (naar woordgebruik her en der te anachronistisch) om te doen geloven dat we ons eigenlijk in 1940 bevinden.

Het resultaat van dit alles is een mooie, afgelichte, al bij al iets te brave en daardoor enigszins

kool-en-geit sparende productie. Een voorstelling die ongetwijfeld met de nobelste bedoelingen werd gemaakt, maar uiteindelijk niet de slagkracht heeft (of durft te hebben) die het nagestreefde doel beter zou hebben gediend. De toeschouwer wordt niet direct 'een geweten geschopt'. Hij krijgt een aantal feiten voorgeschoteld, maar op een eerder ambigue manier.

Deze benadering zal wel haar redenen hebben – misschien het ontzien van allerlei soorten lange tenen? Twee voorbeelden, het eerste veeleer vormelijk, het tweede inhoudelijk. Op een gegeven moment is er een liefdesscène tussen Moktar en zijn 'vriendinnetje' (hier dus gespeeld door een man). Wanneer het tot een kus moet komen, stappen beide acteurs echter paniekerig uit hun rol: theater, tot daar aan toe, maar kussende mannen! Dat is, om in de oorlogsfeer te blijven, een (moslim)brug te ver. Het omslachtige vertoon daar rond – komisch 'gewaagd', maar zonder het publiek voor het hoofd te stoten – komt dan ook potsierlijk en irrelevant over. 'En dat', voegde een Maghrebijnse vriendin eraan toe, 'terwijl ze thuis allemaal schotelantennes hebben.'

Het opteren voor een Vlaming als reddende engel is in diezelfde optiek al even flauw. Op feiten zal het wel niet steunen. Het Belgische leger moest de linie Antwerpen-Leuven verdedigen, en tussen Belgen en Fransen zaten ook nog de Engelsen. Werd die dichterlijk vrije Vlaming dan maar opgevoerd *pour les besoins de la cause*? Omdat de KVS produceert? Omdat collaboratie ons niet onbekend is? Omdat er ook 'goede' Vlamingen zijn? Omdat zij als voorbeeld kunnen dienen (cf. de gevangenenkamp-scène)? En welk voorbeeld? Dat zij stiekem wél uit het slop zijn geraakt – 'het decor heeft geld gekost' – en de Marokkanen (of alleen de Berbers?) nog altijd niet?